

TAAAL & DIDACTIEK

Aanvankelijk en
technisch lezen

 Noordhoff

Henk Huizenga & José Smeets

5e druk

Taal & Didactiek

Aanvankelijk en technisch lezen

Henk Huizenga

José Smeets

Vijfde herziene druk

Noordhoff

Ontwerp omslag: G2K Creative Agency (Groningen/Amsterdam)

Omslagillustratie: Stocksy United (Amir Kaljickovic)

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie of uitgever ontleen.

0 / 22

© 2022 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, Nederland.

Deze uitgave is beschermd op grond van het auteursrecht. Wanneer u (her)gebruik wilt maken van de informatie in deze uitgave, dient u vooraf schriftelijke toestemming te verkrijgen van Noordhoff Uitgevers bv.

This publication is protected by copyright. Prior written permission of Noordhoff Uitgevers bv is required to (re)use the information in this publication.

ISBN(ebook) 978-90-01-29922-4

ISBN 978-90-01-29914-9

NUR 842

Woord vooraf

Kinderen leren lezen is een van de kerntaken van de basisschool. Bij vrijwel alle vakken op school wordt een beroep gedaan op de leesvaardigheid van kinderen. Een goede leesvaardigheid vormt ook de basis om later actief in de samenleving te kunnen functioneren.

Onderzoek in Nederland wijst op een zorgwekkende ontwikkeling: een derde van de basisschoolleerlingen verlaat de basisschool met een onvoldoende leesvaardigheid op het gebied van begrijpend lezen; ruim de helft van de pubers leest niet of nauwelijks voor het plezier (www.didactiek-nederlands.nl). Een fundamenteel onderdeel van begrijpend lezen is technisch lezen. Zo'n 30% van de kinderen leert in groep 3 niet goed lezen (Vernooy, 2015). In april 2022 luidde de Onderwijsinspectie dan ook de noodklok: er is meer aandacht voor de basisvaardigheid lezen nodig!

Het leesonderwijs begint traditioneel met het aanleren van de letters, het lezen van eenvoudige woorden en korte teksten. We noemen dat de fase van het aanvankelijk lezen. In de eerste maanden van het leesonderwijs ligt de nadruk sterk op het decoderen: welke klank hoort bij elk teken. Zo kunnen kinderen in die eerste maanden steeds meer woorden lezen. Vanaf de tweede helft van groep 3 ligt bij het onderwijs in technisch lezen meer nadruk op het verbeteren van de leessnelheid en de expressiviteit. We noemen dat de fase van het voortgezet technisch lezen. Eigenlijk is het onmogelijk om alleen de leesteknik in aparte methoden of lessen centraal te stellen: bij lezen gaat het immers altijd om begrijpen wat er staat. In de praktijk van het onderwijs is het wel handig om technisch lezen en begrijpend lezen geïsoleerd te onderwijzen, omdat het gaat om verschillende vaardigheden. Het is vooral een kwestie van accentuering van bepaalde lesdoelen. Het is handig om in bepaalde lessen alleen de voordrachtsaspecten van het lezen centraal te stellen. Dan kun je op die punten heel specifieke instructie geven.

In dit boek uit de reeks *Taal & Didactiek* staat het aanvankelijk en voortgezet technisch lezen centraal. Het gaat om het aanleren en verbeteren van de leesteknik. Voor aanvankelijk technisch lezen gebruiken we de term *aanvankelijk lezen* en voortgezet technisch lezen noemen we in dit boek meestal kortweg *technisch lezen*. Het boek is bestemd voor pabostudenten en heeft de bedoeling een gestructureerde beschrijving te geven van alle aspecten die bij het onderwijs in technisch lezen van belang zijn. Heel vaak is het aanvankelijk lezen een kwestie van het volgen van een leesmethode. De meeste moderne methoden bevatten een uitgebalanceerde didactiek met een overstelpende hoeveelheid oefeningen, materialen en hulpmiddelen, waar je snel mee aan de slag kunt. Toch is niet in de eerste plaats de methode, maar de leerkracht voor de groep bepalend voor het succes van het leesonderwijs. Een leerkracht basisonderwijs moet meer in huis hebben dan het kunnen werken met een methode. In dit boek gaat het dan

ook niet zozeer om bepaalde leesmethodes, maar meer om algemene principes die belangrijk zijn voor het leren lezen. Zo is de laatste jaren steeds meer duidelijk geworden hoe enorm belangrijk instructie is in het leesonderwijs. De beginfase van het leren lezen is van cruciaal belang voor de verdere leesontwikkeling. Als een kind dreigt uit te vallen, is het van het grootste belang om zo snel mogelijk in te grijpen.

Ik hoop dat het boek zal bijdragen aan de bewustwording van het enorme belang van goed leesonderwijs. Het boek is daarom geactualiseerd en sluit aan bij de nieuwste inzichten uit wetenschappelijk onderzoek.

José Smeets
Amsterdam, juni 2022

Inhoud

- 1 Lezen in de basisschool 9**
 - 1.1 Het belang van leren lezen 11
 - 1.2 Vormen van lezen 12
 - 1.3 Fasen in het leesonderwijs 16
 - 1.4 Fasen in geletterdheid 18
 - 1.5 Werkvormen en groeperingsvormen bij leesonderwijs 19
 - 1.6 Visies op leesonderwijs 20
 - 1.7 Competenties voor het leesonderwijs 23
 - Samenvatting 26
 - O opdrachten 27

- 2 Het leesproces 29**
 - 2.1 Lezen als informatieverwerking 31
 - 2.2 Leesstrategieën 39
 - 2.3 Flexibel gebruik van leesstrategieën 45
 - 2.4 Deelvaardigheden van het lezen 45
 - 2.5 Voordrachtsaspecten van het lezen 51
 - 2.6 Een model voor technisch lezen 53
 - Samenvatting 54
 - O opdrachten 55

- 3 Geletterdheid bij peuters en kleuters 59**
 - 3.1 De leesontwikkeling bij peuters en kleuters 61
 - 3.2 Bepalende factoren voor de leesontwikkeling 64
 - 3.3 Stimuleren van ontluikende geletterdheid bij peuters 68
 - 3.4 Stimuleren van beginnende geletterdheid bij kleuters 69
 - 3.5 Zelfontdekkend leren lezen 84
 - Samenvatting 86
 - O opdrachten 87

- 4 Doelstellingen en leerstofordening 89**
 - 4.1 Doelstellingen aanvankelijk en voortgezet technisch lezen 91
 - 4.2 Leerstofordening bij aanvankelijk lezen 98
 - 4.3 Leerstofordening bij voortgezet technisch lezen 100
 - Samenvatting 101
 - O opdrachten 102

- 5 Instructie 105**
 - 5.1 Uitgangspunten voor instructie bij het aanvankelijk lezen 107
 - 5.2 Instructieprincipes bij het aanvankelijk lezen 111
 - 5.3 Uitgangspunten voor instructie bij het technisch lezen 117

- 5.4 Instructieprincipes bij het technisch lezen 121
- 5.5 Instructiemodellen 124
 - Samenvatting 127
 - Opdrachten 128

- 6 Werkvormen en hulpmiddelen 131**
 - 6.1 Groeperingsvormen bij het leesonderwijs 133
 - 6.2 Oefenvormen bij het aanvankelijk en technisch lezen 137
 - 6.3 Hulpmiddelen bij het leesonderwijs 142
 - 6.4 ICT als hulpmiddel bij het leesonderwijs 143
 - Samenvatting 147
 - Opdrachten 148

- 7 Evaluatie van het leesonderwijs 151**
 - 7.1 Vormen van evaluatie 153
 - 7.2 Observeren van de taalvaardigheid 155
 - 7.3 Observeren en toetsen van deelvaardigheden 156
 - 7.4 Toetsen van de leesvaardigheid 159
 - 7.5 Het analyseren van toetsgegevens 165
 - 7.6 Observatie bij het lezen 167
 - 7.7 Registreren van leesvorderingen 171
 - Samenvatting 175
 - Opdrachten 176

- 8 Omgaan met verschillen 179**
 - 8.1 Verschillende vormen van hulp 181
 - 8.2 Het volgen van de leesontwikkeling 183
 - 8.3 Oorzaak van leesproblemen 186
 - 8.4 Soorten leesproblemen 190
 - 8.5 Remediërende hulp bij leesproblemen 209
 - 8.6 Speciale hulpprogramma's voor kinderen met leesproblemen 213
 - 8.7 Stimuleren van goede lezers 217
 - Samenvatting 218
 - Opdrachten 219

- 9 Methoden en leergangen 223**
 - 9.1 De geschiedenis van het leesonderwijs 225
 - 9.2 Moderne methoden voor aanvankelijk lezen 237
 - 9.3 Methoden voor voortgezet technisch lezen 244
 - 9.4 Nieuwe ontwikkelingen in methoden voor aanvankelijk lezen 248
 - 9.5 Beoordelen van methoden voor aanvankelijk en voortgezet technisch lezen 250
 - Samenvatting 252
 - Opdrachten 253

- Literatuur 254**

- Websites 258**

- Illustratieverantwoording 260**

- Register 261**

1

Lezen in de basisschool

- 1.1** Het belang van leren lezen
 - 1.2** Vormen van lezen
 - 1.3** Fasen in het leesonderwijs
 - 1.4** Fasen in geletterdheid
 - 1.5** Werkvormen en groeperingsvormen bij leesonderwijs
 - 1.6** Visies op leesonderwijs
 - 1.7** Competenties voor het leesonderwijs
- Samenvatting**
- Opdrachten**

Letters zijn overal: de felgekleurde neonletters op de gevel van een club, een sticker achterop een auto of het half verroeste straatnaambordje Tweede Regulierdwarsstraat. De mens gaat lezend door het leven. En met de komst van sociale media als WhatsApp, Snapchat en Twitter heeft het lezen alleen nog maar aan belang gewonnen. Het is dus noodzakelijk dat de school er veel zorg en aandacht aan besteedt om kinderen goed te leren lezen. Leesvaardigheid is niet iets wat zich vanzelf ontwikkelt, zoals de mondelinge taalvaardigheid. Natuurlijk, er zijn kleuters die zichzelf leren lezen, maar de meeste kinderen hebben gericht leesonderwijs nodig, waarbij de leerkracht er enkele maanden flink in moet investeren om alle letters in het geheugen van zesjarige schoolkinderen te prenten.

In dit eerste hoofdstuk bespreken we hoe het leesonderwijs op de basisschool vorm krijgt. In paragraaf 1.1 gaan we eerst in op het belang van het leren lezen. Daarna komen de verschillende aspecten van het leesonderwijs op de basisschool aan de orde. In paragraaf 1.2 bespreken we de vormen van lezen. In de paragrafen 1.3 en 1.4 komen de stadia van het leesonderwijs aan bod. Veel onderscheidingen binnen het lezen hebben ook te maken met de gehanteerde werkvormen en groeperingsvormen; daar gaan we in paragraaf 1.5 op in. Vervolgens bespreken we in paragraaf 1.6 de opvattingen en visies op hoe je kinderen moet leren lezen. Ten slotte gaan we in paragraaf 1.7 in op de competenties waarover een leerkracht basisonderwijs moet beschikken om onderwijs te verzorgen in aanvankelijk en technisch lezen.

Uit de praktijk: het leesatelier

1

Op basisschool De Cirkel is sinds enkele jaren het onderwijs in het technisch lezen op een andere manier vorm gegeven. De school werkt met een leesatelier: op het leerplein in de centrale hal van de school is een ruimte ingericht met verschillende soorten boeken. Er staan lekkere stoelen, boekenmolens en computers waarop de kinderen kunnen werken of zoeken naar nieuwe boeken. Leerkracht Elke beheert het leesatelier. Elke dag is in de groepen 4 tot 8 een half uur gereserveerd voor vrij lezen en mogen volgens een roulatiesysteem ook kinderen naar het atelier. Het maakt niet uit of ze een stripboek, een tijdschrift, een informatief boek of een spannend boek lezen, als er maar gelezen wordt. De kinderen moeten alleen in een leeslogboek bijhouden welke tekst ze gelezen hebben en een vijftal korte vragen beantwoorden. Zo bouwen alle kinderen op De Cirkel een leesportfolio op.

Daarnaast krijgen de kinderen meer specifieke ondersteuning bij het leesonderwijs. In groep 5 van leerkracht David is er bijvoorbeeld op de dinsdag en de donderdag speciale begeleiding voor technisch lezen. Omdat de leesprestaties van de kinderen nogal uiteenlopen, vindt David het zinvol om gestructureerd woorden met een bepaalde leesmoeilijkheid in te oefenen. Hij probeert daarbij zo veel mogelijk gebruik te maken van motiverende werkvormen. De zwakste lezers die nog op AVI-niveau M4 zitten, oefenen met *Bouw*, de andere kinderen worden door hemzelf begeleid. Op dinsdagmorgen na de pauze leest leerkracht David eerst een verhaal voor met veel woorden die eindigen op -lijk en -heid. 'Er zaten veel woorden in het verhaal die allemaal met hetzelfde stukje eindigden. Wie

weet welke stukjes dat zijn?' Bijna alle vingers vliegen de lucht in. 'Maud, vertel eens.' Maud weet wel een paar woorden te noemen: eerlijkheid, eindelijk, vindingrijkheid, vermoedelijk. Leerkracht David laat een rij woorden op het digibord zien en zet een streep onder de achtervoegsels -lijk en -heid. Daarna verdeelt hij de klas in niveaugroepen. De vier kinderen die in AVI E4 lezen krijgen een A4-tje met woorden op -lijk en -heid. De kinderen die al in AVI E6 lezen, mogen naar leerkracht Elke in het leesatelier en gaan een kort boekverslag schrijven voor de schoolkrant die volgende week op de website komt. Twee kinderen die AVI M5 lezen, gaan naar groep 3 voor tutorlezen (een leeswerkvorm waarbij een sterkere lezer samen leest met een relatief minder sterke lezer). De overige kinderen gaan radiolezen, waarbij ze een tekst inoefenen met veel -lijk- en -heid-woorden die David uit de map *Speciale Leesbegeleiding* heeft gehaald. David zelf begeleidt de vier zwakste lezers aan de instructietafel. De kinderen mogen op het werkblad de achtervoegsels onderstrepen en daarna in tweetallen de woorden oefenen. Hierbij wordt ook de tijd opgenomen en krijgen de kinderen de gelegenheid om hun persoonlijke record te verbeteren. Het lukt Dante om de derde keer maar liefst twintig seconden sneller te lezen. Na twintig minuten mogen de kinderen van het radiolezen hun teksten voorlezen. Ze lezen om de beurt een stukje. Een lege papierdoos fungeert daarbij als radio. De andere kinderen luisteren en kunnen na afloop reageren op de tekst. Leerkracht David wil volgende week weer een stapje verder en gaat dan de werkvorm forumlezen introduceren in zijn groep. Hij heeft er nu al zin in.

In deze casus zien we dat het leesonderwijs op een gestructureerde en gevarieerde manier wordt aangepakt. De kinderen hebben een grote mate van vrijheid om teksten van hun eigen keuze te lezen. Dat vergroot de leesmotivatie en dat heeft weer direct invloed op de vaardigheid in het lezen (Boerma, 2016). Er wordt gebruikgemaakt van verschillende werkvormen: voorlezen, stillezen, radiolezen, duolezen en tutorlezen. Ook is er een speciaal remediërend programma voor zwakke lezers. Omdat voor alle klassen op hetzelfde moment lezen op het rooster staat, is er ook de mogelijkheid om kinderen op hun eigen niveau te begeleiden.

Om goed leesonderwijs te kunnen geven is het nodig dat je weet welke verschillende leesvormen je als leeskracht kunt aanbieden. Je moet een berekeneerde keuze kunnen maken voor bepaalde werkvormen en een duidelijke visie hebben op goed leesonderwijs. Op schoolniveau komt het er op aan dat je het onderwijs zo inricht dat de kinderen zo veel mogelijk gestimuleerd worden om te lezen en dat de zwakke lezers optimale begeleiding krijgen.

1.1 Het belang van leren lezen

In onze maatschappij kun je amper functioneren zonder een redelijke leesvaardigheid. Er zijn nog maar weinig beroepen die je als analfabeet kunt uitoefenen. Je moet bouwtekeningen lezen, nota's, orderbonnen, bestelformulieren, notulen, dienstmededelingen of e-mails. Ook in het dagelijks leven wordt er voortdurend een beroep gedaan op je leesvaardigheid. Je probeert de gebruiksaanwijzing voor je nieuwe telefoon te volgen, je gaat een red-velvettaart bakken en leest het recept op *Smulweb*, je ziet op de borden boven de snelweg dat je toch op de verkeerde rijbaan zit of je constateert op het station dat de volgende trein pas over een uur zal vertrekken. In onze maatschappij is lezen bij uitstek een functionele vaardigheid. Je bent voortdurend bezig om je leesvaardigheid toe te passen.

Toch zijn er in Nederland nog altijd honderdduizenden analfabeten of wat we wel noemen functioneel analfabeten, mensen die wel een beetje kunnen lezen, maar onvoldoende om zich in het dagelijks leven te kunnen redden met lezen en schrijven. Vaak gaat het om mensen bij wie het proces van leren lezen niet optimaal is verlopen. Ze hadden bijvoorbeeld op school grote moeite om te onthouden welke letter bij welke klank hoorde en konden de techniek van het lezen niet goed onder de knie krijgen.

Functioneel
analfabeten

Lezen is meestal een functionele taalvaardigheid, maar dat wil niet zeggen dat je het je in het dagelijks leven vanzelf eigen maakt. De meeste kinderen leren het op school. Lezen is de belangrijkste instrumentele vaardigheid die de school de leerlingen aanleert. Gemiddeld worden er per week zo'n 110 minuten aan leesonderwijs besteed. In groep 3 wordt er nog veel meer tijd gestoken in het leren lezen. In bijna alle onderwijsleersituaties op de basisschool wordt er een beroep gedaan op de leesvaardigheid van kinderen. We maken in dit verband wel een onderscheid tussen lezen als ondersteunende taalactiviteit en lezen als een functionele taalactiviteit. Lezen is een *ondersteunende taalactiviteit* als het de doelstelling heeft om de leesvaardigheid van de leerlingen te vergroten. Het gaat dus om de traditionele leeslessen, het onderwijs in het lezen. Lezen is een *functionele taalactiviteit* als de leerlingen hun leesvaardigheid moeten toepassen. Dat gebeurt in het dagelijks leven, maar ook bij schoolvakken als rekenen,

Ondersteunende
taalactiviteit

Functionele
taalactiviteit

aardrijkskunde en geschiedenis. We noemen het lezen in het onderwijs ook wel eens 'schools functioneel'.

Een goede leesvaardigheid is een belangrijke voorwaarde voor schoolsucces. Als kinderen blijven zitten, heeft dat vrijwel altijd te maken met achterblijvende leesprestaties.

Lezen is niet alleen belangrijk voor schoolsucces en maatschappelijke redzaamheid, het heeft nog een belangrijke functie: leesplezier. Het lezen van een spannende thriller, een *young adult* boek of de nieuwste *Dog Man* bezorgt mensen aangename ervaringen. Ook visuele media als Netflix, Videoland en Instagram doen voortdurend een beroep op je leesvaardigheid. Veel video's zijn niet of nauwelijks te volgen als je niet kunt lezen. Door te lezen kun je je ontspannen, je ervaringswereld verruimen of kennismaken met meningen van anderen. Kinderen voelen dat haarfijn aan. Een kleuter van vijf meldt niet zonder trots dat hij al kan lezen en als kinderen naar groep 3 gaan, hebben ze het idee dat ze een belangrijke stap maken in de richting van de grotmensenwereld, omdat ze leren lezen.

Leesplezier

1.2 Vormen van lezen

In het basisonderwijs is lezen één van de belangrijkste activiteiten. Niet alleen bij taal, maar bij vrijwel alle vakken wordt een beroep gedaan op de leesvaardigheid van kinderen. Het leesonderwijs is heel divers en er zijn verschillende termen en begrippen om de leesactiviteiten van de kinderen te benoemen: niveaulezen, begrijpend lezen, stillezen, vloeiend lezen, expressief lezen, aanvankelijk lezen, forum lezen enzovoort. De term lezen heeft meestal betrekking op het lezen als ondersteunende taalactiviteit. Lezen als functionele taalactiviteit wordt aangeduid met de inhoud van een tekst; dan heeft men het over geschiedenis, wereldoriëntatie of natuuronderwijs. Er zijn dus veel manieren waarop je met lezen en leesonderwijs bezig kunt zijn. De verschillende onderscheidingen hebben te maken met de doelstelling van het leesonderwijs, de fasen in het leesonderwijs en de verschillende werkvormen die gehanteerd worden. In deze paragraaf bespreken we het onderscheid dat te maken heeft met doelstelling van het leesonderwijs. In paragraaf 1.3 en 1.4 gaan we in op de verschillende leesfasen en in paragraaf 1.5 op het onderscheid dat wordt gemaakt afhankelijk van de werk- en groepeeringsvormen die je hanteert.

Afhankelijk van de doelstelling van het leesonderwijs onderscheiden we drie vormen van lezen: technisch lezen, begrijpend en studerend lezen, en belevend lezen. Men spreekt in dit verband ook wel over de verschillende domeinen van het leesonderwijs. We zullen ze kort bespreken.

Technisch lezen

Technisch lezen

Technisch lezen is de vaardigheid om geschreven taal om te zetten in gesproken taal. Dat kan door het hardop verklanken van een tekst (het voorlezen), maar ook door het innerlijk verklanken, waarbij de lezer in zichzelf de woorden hoort. Het gaat in beide gevallen om het decoderen, het kraken van de code van ons schriftstelsel. In groep 3 wordt er veel aandacht en tijd besteed aan het kraken van die code. In ongeveer een half jaar tijd slagen de meeste kinderen er in om alle letters te leren en kunnen ze ook eenvoudige woorden lezen. Na de eerste helft van groep 3 wordt er daarna

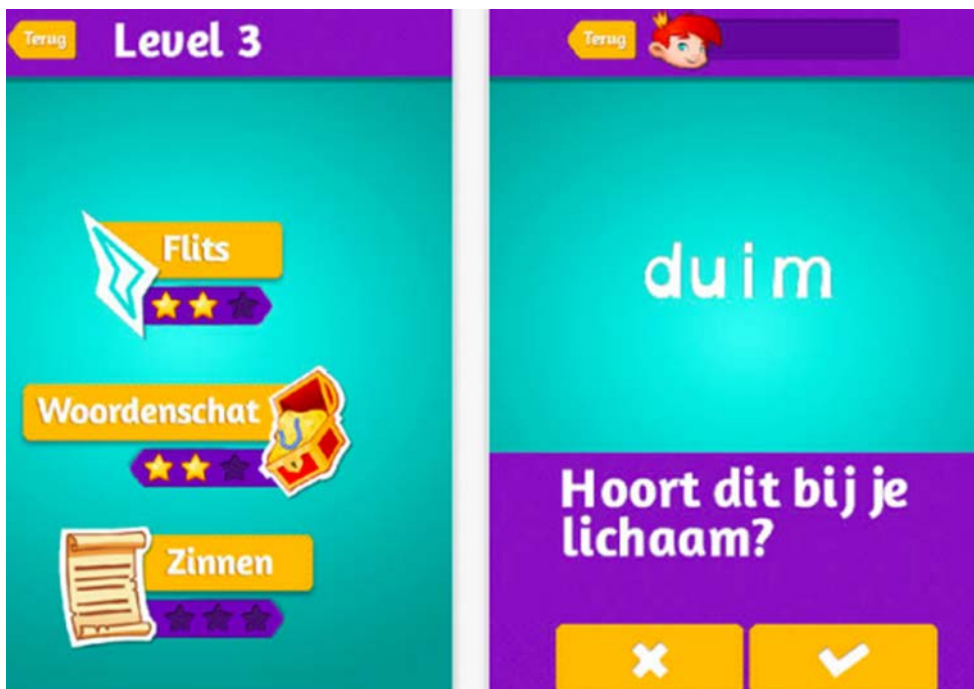
binnen het technisch lezen veel tijd besteed aan het herkennen van clusters van letters (sch-; -ieuw; -cht) en het automatiseren en versnellen van het herkennen van woorden (woordidentificatie).

Technisch lezen wordt in de meeste gevallen geoefend door kinderen hardop letters, woorden en teksten te laten lezen. Dat heeft als voordeel dat je direct kunt controleren of een kind fouten maakt. Het hardop voorlezen van een tekst is een typisch schoolse activiteit, in het dagelijks leven komt het niet zo vaak voor. Daar heb je veel meer aan het snel stillezen, omdat je op die manier in korte tijd veel informatie tot je kunt nemen. Het hardop lezen gebeurt alleen in situaties waarin jij de enige bent die over een tekst beschikt of in gevallen waarin iemand de kunst van het lezen niet beheerst, zoals bij het voorlezen van verhalen aan kleine kinderen. In die situaties is het functioneel om hardop te lezen.

Ook in de kleutergroepen is al aandacht voor bepaalde aspecten van het technisch lezen. Er wordt bijvoorbeeld gewerkt met een lettermuur of een letter van de week. Je kunt nog niet echt spreken van *onderwijs in* technisch lezen, maar wel van *aandacht voor* technisch lezen. Kinderen maken in de kleutergroepen kennis met geschreven taal, genieten van liedjes en rijmpjes en leren misschien ook al wat letters. De ontwikkeling van de mondelinge taalvaardigheid, in het bijzonder de woordenschat, is minstens zo belangrijk als voorbereiding op het leren lezen.

Met de komst van de computer, smartphone en tablet is het ook gemakkelijker geworden om het technisch lezen thuis te oefenen. Er zijn tientallen apps waarbij de kinderen spelenderwijs de letters kunnen leren of hun leesvaardigheid kunnen vergroten (zie figuur 1.1).

FIGUUR 1.1 De app *Letterprins*, een leesgame waarmee kinderen thuis kunnen leren lezen

Letterprins is een voorbeeld van een goede app die is ontwikkeld in samenwerking met de Radboud Universiteit. De kwaliteit van sommige apps laat echter soms wel te wensen over: het alfabet aanleren aan kleuters is bijvoorbeeld weinig zinvol.

Expressief lezen en vloeiend lezen

Technisch lezen is niet alleen een kwestie van decoderen of verklanken van wat er op papier staat. Iemand die voorleest, legt ook bepaalde accenten in een zin of probeert in zijn manier van spreken bepaalde emoties te leggen. Als bij het technisch lezen de nadruk ligt op het op een natuurlijke manier lezen van de tekst, spreken we ook wel van *expressief lezen* of *voordrachtslezen*. Het gaat hier om zaken als een goede uitspraak, de zinsmelodie of de juiste afwisseling van het leestempo. In paragraaf 2.5 worden de voordrachtsaspecten van het technisch lezen verder besproken.

Om een tekst goed expressief te kunnen voorlezen, moet je als lezer ook letten op de betekenis van een tekst. De zin *'Ga je nu al weg', vroeg hij teleurgesteld* kun je alleen met de juiste expressie voorlezen als je ook let op de betekenis en als je je kunt inleven in de spreker. Het vereist bovendien dat je heel snel de zin kunt overzien en voordat je de zin opleest al het woord *teleurgesteld* hebt opgemerkt. Om een tekst goed expressief te kunnen voorlezen moet het herkennen van de woorden dus al geautomatiseerd zijn. Kinderen die daar nog veel moeite mee hebben, zijn niet in staat op een tekst op een natuurlijke manier voor te lezen. Het omzetten van letters in klanken legt zo'n groot beslag op het werkgeheugen dat ze niet in staat zijn het gelezene te interpreteren of in verband te brengen met hun eigen ervaring.

Tegenwoordig wordt in plaats van expressief lezen ook vaak het begrip *vloeiend lezen* gebruikt. Het is de vaardigheid om snel en accuraat en met begrip en expressie te kunnen lezen (Van den Mortel & Bouwman, 2015). Vloeiend lezen is dus gelijktijdig decoderen en begrijpen. In de Engelstalige literatuur wordt in dit verband vaak het begrip *fluency* gebruikt. Het gaat er bij het onderwijs in vloeiend lezen altijd om dat het begrijpen van een tekst gemakkelijker wordt.

In methoden voor technisch lezen kom je ook wel de begrippen vloeiend en vlot lezen tegen, maar dat is meer gericht op het automatiseren van het lezen en niet op het expressief voorlezen op basis van het begrijpen van de tekst.

Begrijpend en studerend lezen

Begrijpend lezen is het achterhalen van de betekenis van een tekst. Het begrip tekst moet je daarbij heel ruim opvatten: het kan gaan om een los woord op een mededelingenbord tot een lijvige literaire roman. We hebben hierboven al gezien dat het vlot kunnen decoderen een voorwaarde is voor het begrijpen van een tekst. Ook als een lezer beschikt over veel achtergrondkennis en actief leest door bijvoorbeeld vragen aan de tekst te stellen, beïnvloedt dat het begrijpen van een tekst (Fischer & Frey, 2009). Bij het begrijpend lezen past een lezer veel deelvaardigheden toe zoals de betekenis van woord(groepen) bepalen, relaties in de tekst leggen, relaties buiten de tekst leggen, de structuur van de tekst herkennen, de tekstsoort herkennen, het thema van de tekst bepalen, het doel van de tekst vaststellen en het beoordelen van de tekst (Huizenga & Robbe, 2015).

Voordrachts-
lezen

Vloeiend lezen

Begrijpend lezen

Studerend lezen gaat nog een stap verder dan begrijpend lezen: de lezer moet ook de inhoud van een tekst kunnen vastleggen in bijvoorbeeld een schema of een samenvatting. Studerend lezen kun je beschouwen als een toepassing van begrijpend lezen, waarbij je gebruik maakt van studietechnieken als onderstrepen, schematiseren en samenvatten. Het is een vorm van lezen die je meestal alleen in de hoogste groepen van de basisschool tegenkomt. Vroeger waren er nog wel aparte methoden voor studerend lezen, maar tegenwoordig is het opgenomen in methoden voor begrijpend lezen. Veel scholen maken ook gebruik van digitale methoden voor begrijpend lezen zoals *Nieuwsbegrip* of *Leeslink* (zie figuur 1.2).

FIGUUR 1.2 De digitale methode voor begrijpend lezen *Leeslink*

Aandacht voor vakoverstijgende vragen

Reflectie op leesstrategie van de week

Markeren in de tekst

LES 1 | WEEK 4 | 2011

Maak de vragen

1 Lees de eerste, vetgedrukte alinea nog eens.

a Welke landen organiseren de landelijke Gedichtendag? Markeer het antwoord in de tekst.

b Wanneer vindt het poëziefest plaats? Markeer de datum in de kalender.

Januari 2011

Zo	Ma	Di	Wo	Do	Vrij	Zat
26	27	28	29	30	31	1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31	1	2	3	4	5

c Waar wordt het poëziefest georganiseerd? Kruis aan op de kaart.

d Herken je de WH-vragen? Markeer de WH-woorden uit vraag 1a t/m 1c.

2 Lees de tekst onder het kopje *Het thema van 2011* nog eens.

a Wat is het thema van 2011? Schrijf op.

b *'De nacht vergroot alle tegenstellingen uit'* staat aan het eind. Welke tegenstellingen 'vergroot' de nacht? Markeer drie tegenstellingen in de tekst.

c In de tekst staat ook: *'... en omarmt ze tegelijk'*. Wat bedoelt de schrijver daarmee? Schrijf op.

3 Lees de tekst onder het kopje *Wat is poëzie eigenlijk?* nog eens.

a Hoe kun je poëzie herkennen? Markeer het antwoord in de tekst.

Belevend lezen

Belevend lezen

Bij *belevend lezen* staat de emotionele betrokkenheid van de lezer bij een tekst centraal. Het gaat erom dat de lezer in staat is zich in te leven in de personages uit een verhaal, bepaalde emoties kan meevoelen en zich door de verhaalde gebeurtenissen laat meenemen. De begrippen *leesplezier*, *leesmotivatie* en *leesbevordering* lees je in dit kader ook vaak.

Er bestaan geen aparte methoden voor belevend lezen; er wordt wel aandacht aan besteed in taalmethoden. Ook in methoden voor technisch lezen vind je het terug, zij het op bescheiden schaal. Je kunt het belevend lezen bevorderen door allerlei verwerkingsactiviteiten als boekenkringen, dramatische expressie of creatief schrijven.

Het onderscheid tussen technisch lezen, begrijpend lezen en belevend lezen is natuurlijk kunstmatig. Bij lezen gaat het altijd om het begrijpen van een tekst en er ook altijd een vorm van emotionele betrokkenheid bij een tekst. Leesbegrip en leesplezier zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en kunnen elkaar ook versterken (Boerma, 2016). Ook zijn er weinig situaties in het dagelijks leven waarin je op de automatische piloot een tekst verklankt, zonder de betekenis van wat je leest er bij te betrekken. Het onderscheid tussen de verschillende leesvormen is eigenlijk alleen vanuit didactisch oogpunt zinvol. Bij technisch lezen leg je meer de nadruk op het vlot herkennen van woorden en dan is het simpelweg te veel om ook nog aandacht te besteden aan allerlei aspecten die met het begrijpen van een tekst te maken hebben. Het heeft geen zin om uitgebreid aandacht te besteden aan strategieën en vaardigheden voor het begrijpend lezen als kinderen nog moeite hebben met het vlot decoderen van een tekst. Dan is het beter om er eerst voor te zorgen dat de vaardigheid in het technisch lezen op peil is. Door onderscheid te maken tussen technisch, begrijpend en belevend lezen kun je specifiekere doelen stellen en daar je instructie op afstemmen.

Toch kleven er wel nadelen aan het onderscheid tussen de verschillende leesvormen. Door te eenzijdig de aandacht te vestigen op het snel en correct verklanken van een tekst, wordt de kinderen aangeleerd te decoderen met het verstand op nul (Berends, 2011). Dat wordt nog versterkt door de manier waarop we het technisch lezen toetsen: kinderen moeten zo snel mogelijk en met zo weinig mogelijk fouten een tekst of een rij woorden lezen. Door deze benadering van het leesonderwijs lezen kinderen minder actief en minder kritisch en hebben ze het idee dat goed lezen gelijk staat aan het snel verklanken van een tekst.

1.3 Fasen in het leesonderwijs

In de vorige paragraaf hebben we een onderscheid gemaakt naar de vormen van lezen, gebaseerd op de doelstelling van het leesonderwijs. Het is ook gebruikelijk om het leesonderwijs op te delen in verschillende fasen. We maken dan een onderscheid in voorbereidend lezen, aanvankelijk lezen en voortgezet lezen. Het reguliere leesonderwijs begint in de meeste scholen pas in groep 3 met het aanvankelijk lezen. Wat in de groepen 1 en 2 aan de ontwikkeling van de leesvaardigheid gebeurt, noemen we voorbereidend lezen of ontluikende en beginnende geletterdheid. De leesactiviteiten in de groepen 4 tot en met 8 vallen onder het voortgezet lezen of gevorderde geletterdheid. We zullen deze drie fasen kort bespreken.

Vorbereidend lezen

Alle activiteiten waarbij de kinderen niet zelf lezen, maar die wel op de een of andere manier kinderen voorbereiden op het lezen, noemen we voorbereidend lezen. Het kan zowel een voorbereiding zijn op het technisch lezen, het begrijpend lezen als het belevend lezen en ook altijd op een combinatie van die vormen van lezen. Als een kind bezig is met schuurpapieren letters of een rijm oefening doet met de leerkracht, is dat vooral een voorbereiding op het technisch lezen. Het samen praten over wat er allemaal te zien is op een poster kan een voorbereiding zijn op het begrijpend lezen. En als een leerkracht een spannend verhaal voorleest, heeft dat veel te maken met belevend lezen.

Door het gebruik van de term voorbereidend lezen geef je aan dat de activiteiten in groep 1 en 2 eigenlijk alleen belangrijk zijn als een soort aanloop naar groep 3. Dit klopt niet want je gaat dan voorbij aan de eigen ontwikkeling die een kleuter doormaakt. Daarom hanteren we liever de term *ontluikende en beginnende geletterdheid*. Daaronder verstaan we de spontane belangstelling van peuters en kleuters voor het geschreven woord. In paragraaf 1.4 gaan we hier verder op in en in hoofdstuk 3 komt uitgebreid het stimuleren van de geletterdheid bij peuters en kleuters aan bod.

Ontluikende en
beginnende
geletterdheid

Aanvankelijk lezen

De fase van het leesonderwijs waarin de kinderen alle letters leren, noemen we het aanvankelijk lezen. Het beslaat meestal de eerste helft van groep 3. In de fase van het aanvankelijk lezen houden de kinderen zich voornamelijk bezig met het zich eigen maken van de leesteknik. Dat gebeurt meestal aan de hand van een leesmethode, zoals *Veilig leren lezen* of *Lijn 3*. In deze methoden wordt er ook al wel aandacht besteed aan begrijpend en belevend lezen, maar de meeste aandacht gaat toch uit naar het aanleren van de letters en het daarmee kunnen lezen van klankzuivere woorden. Klankzuiver betekent dat woorden geschreven zijn volgens het fonologisch principe, oftewel woorden zijn geschreven zoals je ze hoort.

Voortgezet lezen

Als de kinderen eenmaal alle letters kennen en klankzuivere woorden kunnen lezen, begint de fase van het voortgezet lezen. In deze fase kom je zowel technisch lezen als begrijpend en belevend lezen tegen. Voor voortgezet technisch lezen bestaan aparte methoden (bijvoorbeeld *Flits*, *Estafette* of *Lekker lezen*).

Bij voortgezet technisch lezen gaat het vooral om het vergroten van het leestempo, het automatiseren van leesstrategieën en het realiseren van een goede voordracht.

Verreweg de meeste aandacht in de fase van het voortgezet lezen gaat uit naar het begrijpend lezen. Ook hiervoor wordt meestal een aparte leesmethode gebruikt, zoals *Overal tekst*, *Lezen in beeld*, *Tekstverwerken* en *Goed gelezen* of digitale methodes zoals *Nieuwsbegrip* en *Leeslink*.

Ook zijn er methoden voor voortgezet lezen die aandacht besteden aan alle drie de leesvormen: technisch lezen, begrijpend lezen en belevend lezen (bijvoorbeeld *Atlantis* en *Ondersteboven van lezen*).

Naast methodes voor aanvankelijk en voortgezet lezen heb je ook methodieken (die bij methodes gebruikt kunnen worden). *Zo leer je kinderen lezen en spellen* en *Close reading* zijn hier voorbeelden van.

1.4 Fasen in geletterdheid

Als kinderen naar de basisschool gaan, hebben ze vaak al ervaring met geschreven taal. Mama las elke dag de krant op haar tablet, bij een tante stond het verzameld werk van *Jip en Janneke* in de kast en bij opa werd er altijd uit de Koran voorgelezen. De spontane belangstelling van peuters en kleuters voor het geschreven woord en de inzichten die ze ontwikkelen in de functies van geschreven taal duiden we ook wel aan met de term *geletterdheid*. In Nederland werd het begrip bekend door het Expertisecentrum Nederlands. Het is een breed begrip waarin de mondelinge taalontwikkeling en de ontwikkeling naar de schriftelijke taalvaardigheid nauw met elkaar verweven zijn. Geletterdheid heeft betrekking op de volgende aspecten:

- boekoriëntatie
- verhaalbegrip
- functies van geschreven taal
- relatie tussen gesproken en geschreven taal
- taalbewustzijn
- alfabetisch principe
- functioneel 'schrijven' en 'lezen'
- technisch lezen en schrijven, start
- technisch lezen en schrijven, vervolg
- begrijpend lezen en schrijven

Voor al deze aspecten van geletterdheid zijn zogenoemde tussendoelen geformuleerd. In paragraaf 4.1 worden deze uitgebreid besproken.

In de ontwikkeling van de geletterdheid kunnen we drie fasen onderscheiden:

- 1 ontluikende geletterdheid
- 2 beginnende geletterdheid
- 3 gevorderde geletterdheid

Ontluikende geletterdheid

Ontluikende geletterdheid heeft betrekking op de ontwikkeling van de geletterdheid in de voorschoolse periode van 0 tot 4 jaar. Het leren omgaan met geschreven taal is een spontaan proces, net als de mondelinge taalontwikkeling. Evenals bij de mondelinge taalontwikkeling speelt de interactie met ouders en opvoeders ook een belangrijke rol bij de ontwikkeling van de geletterdheid (Sijtstra e.a, 1998; Boerma, 2016). Door een kind bijvoorbeeld voor te lezen of in contact te brengen met taalspelletjes op de computer, komt de ontwikkeling van de geletterdheid op gang. Omdat er grote verschillen zijn in thuissituaties, kan het niveau van geletterdheid ook sterk uiteenlopen. Kinderen die niet of weinig zijn voorgelezen, hebben veel minder kans gehad om hun geletterdheid te ontwikkelen en dat is te merken als ze de basisschool binnenkomen.

De ontwikkeling van de geletterdheid kun je zeker in de eerste levensjaren van een kind niet los zien van de mondelinge taalontwikkeling. Door te reflecteren op mondeling taalgebruik wordt het voor kinderen gemakkelijker om zich ook allerlei inzichten over schriftelijk taalgebruik eigen te maken. In hoofdstuk 3 gaan we verder in op het stimuleren van de ontluikende geletterdheid.

Beginnende geletterdheid

Beginnende geletterdheid heeft betrekking op de ontwikkeling van de geletterdheid in de groepen 1 tot en met 3 van de basisschool. De meeste kinderen die de basisschool binnenkomen, hebben al kennis opgedaan over boeken en letters. Door activiteiten als voorlezen, taalspelletjes, het bezig zijn in de boekenhoek, stempelen en werken op de computer, ontwikkelt de geletterdheid van kinderen zich verder. De fase van de beginnende geletterdheid omvat ook het aanvankelijk lezen.

Gevorderde geletterdheid

Gevorderde geletterdheid beslaat de periode na groep 3 en omvat het voortgezet lezen, maar ook het stellen, het schrijven van teksten. In deze fase leren kinderen steeds sneller woorden herkennen en richten ze hun aandacht meer op de betekenis en de bedoeling van een tekst. Ze leren verschillende soorten teksten kennen en leren strategieën om teksten te begrijpen en de betekenis van woorden te achterhalen. Gevorderde geletterdheid valt buiten het kader van dit boek. In Huizenga & Robbe (2015), Van het Zandt & Biemond (2016) en Paus (2014) is meer informatie te vinden over gevorderde geletterdheid.

1.5 Werkvormen en groeperingsvormen bij leesonderwijs

We hebben tot nu toe een onderscheid gemaakt naar de verschillende doelen van het lezen en de drie stadia in het leesonderwijs en de geletterdheid. Een derde onderscheid heeft betrekking op de manier waarop het leesonderwijs gegeven wordt. Bij het leesonderwijs worden verschillende werkvormen en groeperingsvormen gehanteerd en dat levert weer allerlei varianten van het lezen op.

Werkvormen

Je kunt heel veel verschillende werkvormen toepassen bij het technisch lezen. In paragraaf 6.2 bespreken we ze uitgebreid. Uitgaande van de manier waarop kinderen lezen, kunnen we een tweedeling maken in werkvormen: stillezen en hardop lezen.

Bij het *stillezen* lezen de kinderen zachtjes voor zichzelf een tekst. Het wordt soms gebruikt als voorbereiding op het hardop lezen van een tekst. Als kinderen een tekst eerst een keer voor zichzelf hebben doorgelezen, kennen ze de inhoud en zijn ze bedacht op bepaalde leestechnische problemen. Door de werkvorm van het stillezen toe te passen is het natuurlijk goed mogelijk om te differentiëren in je leesonderwijs. Jonge kinderen hebben nogal eens moeite met het stillezen; vaak hebben ze nog de steun van het hardop verklanken van de tekst nodig. Daarom wordt het *hardop lezen* veelvuldig toegepast bij het aanvankelijk lezen. Bij het hardop lezen ligt de nadruk vaak op een goede voordracht.

In het dagelijks leven zijn er niet zo veel situaties waarin je een tekst moet voorlezen. Het stillezen is een vaardigheid die veel meer voorkomt en het ligt dus voor de hand om in het onderwijs daar het accent op te leggen. Toch is het nodig om aandacht te besteden aan het hardop lezen, niet alleen omdat je anders geen inzicht kunt krijgen in de vaardigheid in het technisch lezen van kinderen. Hardop lezen heeft een gunstig effect op de

Stillezen

Hardop lezen

technische leesvaardigheid (Blok et al., 2012). Hardop gelezen woorden worden beter herinnerd dan stil gelezen woorden (Forrin & MacLeod, 2018). Dit wordt ook wel het productie-effect genoemd.

Groeperingsvormen

Lezen gebeurt vaak klassikaal of in groepen. Vooral bij het aanvankelijk lezen is het klassikaal lezen heel gebruikelijk. Maar er zijn meer groeperingsvormen mogelijk. De kinderen kunnen ook individueel lezen, in tweetallen of in kleine groepen. Zo kennen we vrij lezen, duolezen, tutorlezen en groepslezen. Als de groepen zijn ingedeeld naar leesniveau, spreken we ook wel van niveaulezen.

Leeskring

Een bijzondere vorm van individueel lezen is de *leeskring*. Hierbij zitten de kinderen in een kring en leest één kind aan de rest een fragment van een boek voor. Het kind heeft het boek zelf uitgekozen en probeert aan anderen duidelijk te maken wat er zo bijzonder aan is (zie figuur 1.3).

FIGUUR 1.3 Een voorbeeld van een leeskring

Forumlezen

Een speciale vorm van groepslezen is *forumlezen*. Hierbij fungeert een groepje kinderen als een forum dat aan de rest van de klas een tekst voorleest. In paragraaf 6.1 komen de verschillende groeperingsvormen van het lezen uitvoeriger aan de orde.

1.6 Visies op leesonderwijs

Op veel Nederlandse basisscholen is het gebruikelijk dat de kinderen in groep 3 beginnen met systematisch leesonderwijs met behulp van een

methode zoals *Veilig leren lezen*. Voor het voortgezet technisch lezen is de situatie wat gevarieerder, maar ook hier maken veel scholen gebruik van een methode. Dat wil niet zeggen dat leerkrachten in groep 3 uitsluitend de methode volgen en gebruiken voor hun technisch leesonderwijs. Er zijn meer manieren om je leesonderwijs vorm te geven en er bestaan verschillende opvattingen over hoe je onderwijs in technisch lezen moet verzorgen. De verschillende opvattingen laten zich beschrijven met behulp van de volgende tegenstellingen:

- 1 ondersteunend of functioneel
- 2 methodisch of niet-methodisch
- 3 geïsoleerd of geïntegreerd
- 4 sturend of kindvolgend

Deze tegenstellingen hebben te maken met de doelstelling, het gebruikte materiaal, de relatie met andere taalactiviteiten en het moment waarop we starten met het leesonderwijs. We lichten ze achtereenvolgens toe.

Ondersteunend of functioneel?

Het onderwijs in technisch lezen heeft meestal als doel om de vaardigheid in het lezen te vergroten. We hebben dat in paragraaf 1.1 lezen als ondersteunende taalactiviteit genoemd, omdat het onderwijs dient als ondersteuning van het toepassen van de leesvaardigheid in het dagelijks leven. Als je het aanvankelijk lezen ziet als een ondersteunende taalactiviteit, besteed je vooral aandacht aan het aanleren van de letters en doe je veel oefeningen in het analyseren van woorden. Je bent dan voornamelijk bezig met de leesteknik en veel minder met de functie van het lezen.

Als je het technisch lezen vooral ziet als een ondersteunende taalactiviteit, wil dat zeggen dat je leesstrategieën oefent en kinderen traint in het snel herkennen van woorden. Dat gebeurt vaak aan de hand van rijen woorden met lastige letterclusters die veelvuldig moeten worden gelezen om het automatiseren te bevorderen.

Daarnaast kennen we ook lezen als functionele taalactiviteit en hierbij ligt de doelstelling vooral op het gebied van de functionele toepassing. Voor technisch lezen betekent dat dat je in het onderwijs vooral de nadruk legt op situaties waarin het voorlezen van een tekst een duidelijke functie heeft en voor kinderen betekenisvol is. Je zult dan meer de nadruk leggen op bepaalde werkvormen zoals de leeskring, forumlezen, radiolezen of tutorlezen. In hoofdstuk 6 gaan we hier verder op in. Ook kijk je meer naar aantrekkelijke teksten die zich er goed voor lenen om aan anderen voor te lezen.

Methodisch of niet-methodisch?

Zoals gezegd maken de meeste basisscholen gebruik van een methode voor aanvankelijk lezen. De verschillen tussen methoden zijn niet heel erg principiële. Het belangrijkste verschilpunt ligt in de vraag of je kinderen ook letters moet aanbieden die nog niet eerder zijn behandeld. De meeste methoden leren kinderen de letters aan met behulp van een basiswoord, waarbij de kinderen nog niet direct alle letters van dat basiswoord hoeven te kennen. Andere methoden leren eerst uitvoerig alle letters van een basiswoord aan voor ze verder gaan met een nieuw basiswoord. In hoofdstuk 9 vind je hier meer informatie over.

De meeste scholen volgen ook de opbouw van de methode, waarbij gemakshalve voorbijgegaan wordt aan de letters die individuele kinderen al kennen.

Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw staat ook het niet-methodisch leesonderwijs meer in de aandacht. Men probeert vooral aan te sluiten bij de natuurlijke leesontwikkeling van kinderen en begint met het leesonderwijs als een kind er aan toe is. Dit soort benaderingen wordt vaak natuurlijk leren lezen of functioneel leren lezen genoemd, waarmee aangegeven wordt dat men aansluit bij de natuurlijke leesontwikkeling van kinderen en het functionele aspect van het leren lezen voorop stelt. In paragraaf 3.6 en subparagraaf 9.1.6 kun je er meer over lezen.

De meeste leesdeskundigen zijn tegenwoordig van mening dat lezen het best methodisch kan worden aangeleerd. Leren lezen is geen natuurlijk proces, zoals leren spreken. Veel kinderen hebben een goede instructie nodig om een goede lezer te worden. Als we te lang wachten met leren lezen, wordt de achterstand van zwakke lezers alleen maar groter (zie Vernooy, 2006 en Pressley, 2006).

Alle moderne methoden hebben mogelijkheden om tegemoet te komen aan de verschillen die er zijn aan het begin van groep 3. De kinderen die al kunnen lezen, volgen dan een apart programma en de zwakke lezers krijgen meer instructie en begeleiding. Ook methoden voor technisch lezen bieden vaak de mogelijkheid om met verschillende niveaugroepen te werken.

Geïsoleerd of geïntegreerd?

Bij het aanvankelijk lezen werd van oudsher sterk de nadruk gelegd op het aanleren van de leestechiek. Het ging vooral om het decoderen, de betekenis was minder belangrijk. Het lezen werd dus geïsoleerd aangeleerd. De laatste jaren zijn de methoden voor aanvankelijk lezen veel breder geworden en wordt aandacht besteed aan verschillende taalvaardigheden. *Veilig leren lezen* is een geïntegreerde methode en heeft ook leerlijnen voor schriftelijke taalontwikkeling, spellen, begrijpend lezen, mondelinge taalontwikkeling en woordenschat. Dat neemt niet weg dat in de praktijk de meeste aandacht nog wel uitgaat naar het aanleren van de letters. Je kunt de geïntegreerde methode dus heel eenzijdig gebruiken.

Ook het technisch lezen wordt vaak geïsoleerd aangeleerd. In methoden ligt de nadruk op het verbeteren van de leestechiek en worden er nauwelijks relaties gelegd met andere taalvaardigheden. Je kunt het technisch lezen ook meer integreren met andere taalvaardigheden door bijvoorbeeld de categorieën uit de spellingmethode te gebruiken voor het trainen van de leesvaardigheid. Je kunt ook gebruikmaken van teksten uit bijvoorbeeld de zaakvakmethoden.

VOORBEELD 1.1

Integratie van technisch lezen

Leerkracht Betül heeft in groep 7 geen methode voor technisch lezen, maar ze gebruikt de spellingmethode als uitgangspunt voor het trainen van de leesvaardigheid. Op maandag introduceert ze de woorden van een woordpakket en de kinderen oefenen in de loop van de week met behulp van een spellingschrift en het computerprogramma. Op donderdag is er

ruim een half uur aandacht voor technisch lezen, waarbij de kinderen oefenen met het lezen van de woorden van de spellingcategorie. Vandaag zijn de woorden met *-air* aan de beurt. In de spellingmethode is een beperkt aantal woorden opgenomen: *miljonair*, *populair*, *ordinair*, *meubilair* en *spectaculair*. Elke week mogen twee kinderen met behulp van het rijmwoordenboek nieuwe woorden zoeken die geoefend worden met het technisch lezen. De woorden worden op het smartboard getoond en er wordt aandacht besteed aan de betekenis en waar je op moet letten bij het lezen van de woorden. Justin en Yassin hebben er nog een paar woorden bij gevonden: *militair*, *miljardair*, *sanitair*, *universitair* en *humanitair*. Leerkracht Betül geeft bij de klassikale instructie een aantal aanwijzingen voor het lezen van de woorden. 'Probeer het woord eerst in stukjes te lezen: mil – jo – nair. En let op het laatste stukje. Er staat ai, maar je zegt een lange e. Een beetje net als de geiten van de kinderboerderij: mmeeehh.' Daarna gaat de helft van de kinderen die wat meer moeite heeft met technisch lezen, in tweetallen oefenen met flitskaartjes, die ze zelf moeten knippen uit een A4-tje. Als ze klaar zijn met flitsen, mogen ze een speurpuzzel maken met woorden met *-air* erin. De andere kinderen mogen op de computer een verhaaltje maken met woorden met *-air* erin of ze mogen kaartjes maken voor het leeskwartet dat in de loop van het jaar is opgebouwd. Als de verhaaltjes en kwartetkaarten klaar zijn, wordt er gewisseld.

Sturend of kindvolgend?

Internationaal gezien bestaan grote verschillen in de start met formele leesinstructie: in Nederland krijgen leerlingen in beginsel formele leesinstructie wanneer ze (gemiddeld) zes jaar zijn, terwijl in andere landen formele leesinstructie enkele jaren eerder (op vierjarige leeftijd in Groot-Brittannië) of later (op zevenjarige leeftijd in Finland) aanvangt (Smeets et al., 2022).

Er zijn ook opvattingen die meer kindvolgend zijn en willen starten met het leesonderwijs als het kind daar aan toe is. Dat kan met behulp van een methode door twee keer per jaar (augustus en januari) te beginnen met het leesonderwijs. Je kunt ook zonder methode werken en dan kom je heel dicht in de buurt van het functioneel aanvankelijk lezen.

Vaak zal de keuze voor het onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen er één zijn voor of tegen het gebruik van een methode. Methoden zijn vaak niet kindvolgend, maar sterk sturend. Toch kun je ook met een leesmethode aansluiten bij de ontwikkeling van een kind, maar dat vergt natuurlijk nogal wat van de organisatie van je onderwijs. Je zult dan sterk moeten differentiëren of adaptief onderwijs moeten geven, waarbij je tegemoet komt aan de onderwijsbehoeften van kinderen. Meer hierover vind je in hoofdstuk 8.

1.7 Competenties voor het leesonderwijs

Kinderen leren lezen is geen eenvoudige zaak. Er zijn natuurlijk vlugge vogels die zichzelf moeiteloos leren lezen, maar het gros van de leerlingen uit groep 3 heeft de instructie en de begeleiding van de leerkracht hard nodig.

Kinderen die moeite hebben om het tempo van de leesmethode te volgen, hebben zelfs intensieve hulp van een leerkracht nodig. Datzelfde geldt voor het voortgezet technisch lezen. Een leerkracht heeft bij het onderwijs veel steun aan een methode, maar je kunt niet klakkeloos de handleiding volgen en een lesje afdraaien. Je zult zelf keuzes moeten maken in wat voor leerstof je de kinderen aanbiedt, welke materialen je gebruikt en welke kinderen nog extra oefening nodig hebben. Voor het verzorgen van onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen heeft een leerkracht veel vakspecifieke competenties of bekwaamheden nodig.

Voor het beroep van leerkracht zijn wel een aantal algemene bekwaamheidseisen geformuleerd (zie www.onderwijscooperatie.nl). Ze hebben betrekking op vakinhoudelijke bekwaamheid, vakdidactische bekwaamheid en pedagogische bekwaamheid. In de nieuwe voorstellen voor de bekwaamheidseisen voor de leerkracht in het basisonderwijs wordt een bekwame leraar als volgt omschreven:

Een bekwame leraar is een leraar die heeft aangetoond dat hij met zijn vakinhoudelijke, vakdidactische en pedagogische kennis en kunde zijn werk als leraar en als deelnemer aan de professionele onderwijsgemeenschap die hij samen met zijn collega's vormt, kan verrichten op een professioneel doelmatige en verantwoorde wijze. Voor de leraar primair onderwijs gelden de eisen die gesteld worden aan het bachelor-niveau van kwalificatie. Dit houdt in dat hij gevorderde kennis en kunde heeft betreffende het curriculum van het basisonderwijs, de vakdidactieken daarvan en de pedagogische theorieën en methodieken die relevant zijn voor zijn onderwijs. Op basis daarvan en ondersteund door gespecialiseerde handboeken en onderwijsmethodes kan hij:

- Zijn eigen onderwijs vormgeven, afstemmen op het niveau en de kenmerken van zijn leerlingen, uitvoeren, evalueren en bijstellen.
- Samenwerken met collega's in – en waar relevant ook buiten – de eigen instelling en zijn professionele handelen waar nodig afstemmen met hen.
- Bijdragen leveren aan onderwijskundige ontwikkelingen door het raadplegen van bronnen, het inbrengen van informatie en kritische bijdragen aan oordeelsvorming en het oplossen van praktijkproblemen.
- Meewerken aan praktijkgericht onderzoek ten behoeve van onderwijsontwikkelingen en geb. uik maken van nieuwe kennis en inzichten uit onderzoek die praktijkgericht zijn uitgewerkt en beproefd.
- Zelfstandig vormgeven aan zijn professionele ontwikkeling.

In dit boek bespreken we de bekwaamheden die je nodig hebt om goed onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen te geven. Het gaat dan zowel om kennis, als kunde en inzicht en vaardigheid. Je kunt bekwaamheden en competenties op verschillende manieren beschrijven en ook weer allerlei deelcompetenties onderscheiden. In de structuur van dit boek is een bepaald didactisch beschrijvingsmodel gehanteerd waarmee je een goed beeld kunt geven van wat er van een leerkracht wordt gevraagd op het gebied van onderwijs verzorgen in het aanvankelijk en technisch lezen. Het gaat om:

- Het verantwoorden van je onderwijs (hoofdstuk 1)
- Kennis hebben van de leertaak (hoofdstuk 2)

- Aansluiten op de beginsituatie van de leerlingen (hoofdstuk 3)
- Doelen formuleren en leerstof ordenen (hoofdstuk 4)
- Instructie geven (hoofdstuk 5)
- Werkvormen en hulpmiddelen gebruiken (hoofdstuk 6 en hoofdstuk 9)
- Evalueren van je onderwijs (hoofdstuk 7)
- Omgaan met verschillen tussen leerlingen (hoofdstuk 8)

Dit zijn algemene bekwaamheden die bij alle vakken en al het onderwijs dat je verzorgt van belang zijn. Die algemene competenties zijn geformuleerd in de bekwaamheidseisen. In het overzicht in figuur 1.4 zijn de algemene vakdidactische bekwaamheden gerangschikt volgens de hoofdstukkenindeling van dit boek. Aan het eind van elk hoofdstuk formuleren we steeds de specifieke competenties voor het onderwijs in aanvankelijk- en technisch lezen.

FIGUUR 1.4 Overzicht algemene vakinhoudelijke en vakdidactische bekwaamheidseisen

1 Het verantwoorden van je onderwijs

- De leraar overziet de opbouw van het curriculum en de doorlopende leerlijnen. Hij weet hoe zijn onderwijs voortbouwt op het voorgaande onderwijs en voorbereidt op het vervolgonderwijs. De leraar kent de samenhang tussen de verschillende vakken in het curriculum.
- De leraar kan zijn leerlingen duidelijk maken wat de relevantie is van de leerstof voor het dagelijkse leven en voor het vervolgonderwijs.

2 Kennis hebben van de leertaak

- De leraar heeft kennis van verschillende leer- en onderwijstheorieën die voor zijn onderwijspraktijk relevant zijn en kan die herkennen in het leren van zijn leerlingen. De leraar kent verschillende methodes en criteria waarmee hij de bruikbaarheid ervan voor zijn leerlingen kan vaststellen.

3 Aansluiten op de beginsituatie van kinderen

- De leraar brengt een duidelijke relatie aan tussen de leerdoelen, het niveau en de kenmerken van zijn leerlingen, de vakinhoud en de inzet van de verschillende methoden en middelen.

4 Doelen formuleren en leerstof ordenen

- De leraar weet hoe een leerplan in elkaar zit en kent de criteria waaraan een goed leerplan moet voldoen.

5 Instructie geven

- De leraar kent verschillende didactische leer- en werkvormen en de psychologische achtergrond daarvan. Hij kent criteria waarmee de bruikbaarheid daarvan voor zijn leerlingen kan worden vastgesteld.

6 Werkvormen en hulpmiddelen gebruiken

- De leraar kent verschillende didactische leer- en werkvormen en de psychologische achtergrond daarvan. Hij kent criteria waarmee de bruikbaarheid daarvan voor zijn leerlingen kan worden vastgesteld.
- De leraar heeft kennis van digitale leermaterialen en -middelen. Hij kent de technische en pedagogisch-didactische mogelijkheden en beperkingen daarvan.

7 *Evalueren van je onderwijs*

- Bij de uitvoering van zijn onderwijs volgt de leraar de ontwikkeling van zijn leerlingen.
- Hij toetst en analyseert regelmatig en adequaat of de leerdoelen gerealiseerd worden en hoe dat gebeurt.
- Op basis van zijn analyse stelt hij zo nodig zijn onderwijs didactisch bij; zijn onderwijs gaat met de tijd mee.

8 *Omggaan met verschillen tussen leerlingen*

- De leraar weet dat zijn leerlingen de leerstof op verschillende manieren kunnen opvatten, interpreteren en leren. Hij kan zijn onderwijs afstemmen op die verschillen tussen leerlingen.
- Hij kent verschillende manieren om binnen een methode te differentiëren en recht te doen aan verschillen tussen leerlingen. Hij kan de methode aanvullen en verrijken.

Bron: www.rijksoverheid.nl

Competenties

- 1 Je kunt het belang van leren lezen als ondersteunende en functionele taalvaardigheid duidelijk maken.
- 2 Je kunt de keuze voor bepaalde leesvormen en werkvormen bij het leesonderwijs motiveren.
- 3 Je kunt motiveren vanuit welke visie je onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen verzorgt.

Samenvatting

De samenvatting van dit hoofdstuk staat op www.pabowijzer.nl.

Opdrachten

-
- 1.1** Hardop lezen wordt vaak geoefend met een tekst die iedereen al voor zich heeft. De noodzaak tot het hardop lezen is dus niet aanwezig. Toch zijn er belangrijke voordelen aan deze werkvorm. Beschrijf waarom hardop lezen zinvol is en waarom het in bepaalde situaties functioneel kan zijn.
- 1.2** Ga op je stageschool na of er onderwijs in voortgezet technisch lezen wordt gegeven. Onderzoek welke groeperingsvormen worden gebruikt en op welke manier de kinderen instructie krijgen voor de verbetering van hun leestehnik. Inventariseer ook welke visie men heeft op het technisch lezen. Is het lezen vooral een ondersteunende taalactiviteit of meer functioneel, werkt men methodisch of niet-methodisch, geïsoleerd of geïntegreerd, sturend of kindvolgend? Geef ook je eigen visie op hoe je het onderwijs in technisch lezen moet geven.
- 1.3** Ga bij een les aanvankelijk of technisch lezen die je op je stageschool hebt gegeven, eens na welke vakspecifieke competenties je hebt gebruikt en welke je nog moet ontwikkelen. Maak gebruik van de lijst met competenties die je aan het eind van elk hoofdstuk vindt.
-